

Prof. Dr. Mehmet Özmen
Armağanı

Editörler

Nurettin Demir - Faruk Yıldırım

Adana 2014

Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı

Editörler: Nurettin Demir - Faruk Yıldırım

© Bu kitapta basılan makalelerin yayın hakları yazarlarına aittir. Makaleler, yazarlarının izni olmadan basılı veya elektronik olarak çoğaltılamaz, başka dile çevrilemez.

ISBN: 978-975-487-196-8

Kapak Tasarım: Emine Ağırbaş

Baskı: Çukurova Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

İsteme Adresi: Çukurova Üniversitesi

Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu

Balcalı/ADANA

Mail: basin-halk@cu.edu.tr

Tel. : 0 322 338 71 14

Muğla’da Nazar, Büyü, Fal Üzerine Su Kültürüyle İlgili İnanç ve Pratikler

Sibel Turhan Tuna, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Giriş

Su, antik Yunan filozoflarından Thales’in arkhesi yani her şeyin ondan gelip ona döndüğü ilk şey (Kasak 2000: 93); varlıkların temelini oluşturan katı, sıvı, gaz hallerinden biri (Aristoteles 1996: 983b-20,27); değişen şeylerin altında değişmeden kalan var oluşun kaynağı (Diogenes 2004: 20,28) şeklinde antik çağlardan itibaren düşünürlerce çeşitli fikirlerle ifade edilmiştir. İlk insanın ortaya çıkışından bu yana, hayat verici özelliği sebebiyle su kutsal sayılmıştır. Eliade’nin naklettiğine göre, Hint’çe bir metinde tüm Veda geleneğini özetleyen şu sözlere rastlanmaktadır: “Su, her şeyin, tüm varoluşun kaynağıdır.” “Su, dünyanın temelidir; bitkilerin özüdür, ölümsüzlük iksiridir, yaratıcı güçtür ve her yerde devadır (Eliade2009: 196).” Tüm bunlara ilaveten, dünyada yaygın olarak görülen suyla temas inancı özde “her zaman yenilemeyi” simgelemektedir. Erginlenme ritüellerinde su, “yeniden doğum” anlamını taşıırken, büyüsel ritüellerde “iyileştirici” etkiye sahiptir, cenaze törenlerinde ise “ölüm-den sonra doğumu” simgeler, “bütün potansiyel güçleri kendinde toplayan su (kısaca) yaşamın simgesidir (Eliade 2009: 196).”

Bir milletin ruhunu oluşturan, kültürün bir parçası olup geleneğin içinde şekillenen folklor ürünleri, kıymeti inkar edilemez bir mirastır. Bu miras, tarihsel yönüyle geçmişi yaşattığı gibi, hediye edileceği geleceğe de ışık tutacaktır. Bu anlamda, Türk kültürünün temel miraslarından birisini de “su kültürü” oluşturmaktadır. Bu anlamda, Türk kültürünün temel miraslarından birisini de “su kültürü” oluşturmaktadır. Türklerin hem yazılı hem de sözlü kültürlerinde yaratılışın temel kaynaklarından biri olan suya önemli bir kutsiyet atfettikleri, bununla birlikte saygı gösterdikleri ve devamında bunu günümüze kadar yaşattıkları belirtilebilir. Su, Altayların yaratılış efsanesinde, evrenin ilk temel maddesidir. Orhun Kitabelerinden de anlaşıldığı üzere, VIII. yüzyılda Türk devletinin resmi kültlerinden birisi olan yer –su kültü, İslamiyet’ten sonra da izlerini uzun süre korumuştur. Moğollarda Cengiz döneminde ise, su kutsal olduğu için, çamaşırlar, kaplar otlarla temizlenirdi, hatta suya saygısızlığın cezası “ölüm”dü (Gökalp 1977: 44). Abdülkadir İnan’ın bildirdiğine göre Başkurtlarda gelinler, kayınbabalarının içtiği pınar, ırmak veya göl sularına gümüş paralarla saçı yaparak selam verirler. Bu tören, “su gösterme” geleneği altında, yaşlı bir

kadının rehberliğinde yapılır. Diğer taraftan Başkurtlar, bir gölde veya ırmakta ilk defa yıkanmak isterlerse, elbiselerinden bir parça iplik koparıp suya atarlardı. Bugün bile, Anadolu'nun bir çok yerinde Hidrellez gününde kadınlar, üzerinde istekleri yazılı kağıdı suya atmaktadırlar (İnan 1954: 167; 1987: 493). Dolayısı ile su, mukaddes, gizemli, şifa kaynağı olmasının yanında, kişinin yaşamı için gerekli en temel ihtiyaç olup bu sebeplerden dolayı da sözlü geleneğin ve devamında folklorun en önemli unsurlarından birisidir.

Semboller, bütün insanlık için ortak olarak geliştirilmişlerdir. Dolayısıyla, semboller aynı zamanda mitiktir (Fromm 1997: 6,39; Jung 2009: 104). Semboller, iletişim amaçlı üretilir ve kullanılır. İnsanlık için önemli bir kültür öğesi olan simgeler, tarihî olmakla birlikte mitolojik arka plana da sahiptirler (Tökel 2000: 45). Diğer taraftan kültürel bir unsur olan 'su'yun da geleneksel anlamda taşınan sembolik dili vardır. Bu sebeple denilebilir ki, folklorun inceleme alanına giren halk inançlarının geneli boş, anlamsız ya da sebepsiz değildir. Aslında, inanmaların ve buna bağlı olarak yapılan pratiklerin temelinde, 'endişe', 'korku', gibi ruh hallerinin yanı sıra 'beklenti', 'dilek/istek', 'niyet', 'tedbir' gibi insanın varoluşsal durumları yatmaktadır. Yazılı eserlerde olduğu gibi, sözlü gelenekte de yaşatılan ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültürel miraslarımızdan birisi olan 'su kültürü' konusu, oldukça geniş kapsamlı bir konudur. Bu konu, aşağıda belirli sınırlar içerisinde, Muğla'da çeşitli inançlar ve pratikler etrafında (nazar, büyü ve fal) tespit edilmeye ve dolayısıyla sözlü gelenekten yazılı kültüre aktarılmaya çalışılmıştır.

UNESCO, 17 Ekim 2003 tarihli 32. Genel Konferansında, "Somut Olmayan Kültürel Miras" sözleşmesini kabul etmiştir. Bu sözleşmede, korumayı amaçladığı somut olmayan miraslardan birisi de sözleşmenin "a" bendinde yer alan "Dilin somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler" maddesidir (Oğuz 2004: 37: 38). Nitekim yazılı kültürün olduğu gibi, sözlü kültürün ve bu bağlamda sözlü geleneğin konularından birisi olan su kültürü, içerik olarak oldukça geniş bir alana sahiptir.

Tüm bu bilgilerin ışığında, çalışmanın hareket noktasını 'su'yun gelenekteki bir kültür kodu olarak inanç ve pratiklere yansımaları teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı, sahada yapılan derleme çalışmalarından hareketle, Muğla ve yöresinde nazar, büyü ve fal başlıkları altında su kültürüyle ilgili, sözlü gelenekte yaşayan ve geleceğe dönük korunması planlanan inanç ve pratikleri kültürel arka plan dahilinde ele alabilmektir.

Nazar ve Su

Türkçe Sözlük'te "nazar" kelimesinin birden fazla anlamı vardır, konumuz dahilinde olan anlam karşılığı ise, "belli kimselerde bulunduğu inanılan, insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala, mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güç" (Türkçe Sözlük 1988: 1074) şeklinde verilir. Benzer bir açıklamayı Boratav da şu şekilde yapar: Bakış

anlamına gelen Arapça nazar kelimesi, bazı insanların bakışlarındaki zararlı etkiyi ifade etmede kullanılır. Bu etkili bakış, bir kişiye yahut hayvana ya da bir nesneye zarar verebilecek güçte olabilir (Boratav 1994: 104). Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü'nde ise, "safa nazar", temiz bakış; "kem nazar" ise kötü bakış şeklinde tanımlanır (Kaya 2007: 561).

Dünyada yaygın olarak görülen nazar inancının kökeni araştırmacılarca, Neolitik çağlara kadar götürülmektedir. "Girit'te, Aşağı Mısır'da, Malta'da, Kuzey Fransa'da ve Britanya'da Bronz çağına ait, balta şeklinde yapılmış nazarlıklar (amuletler) bulunmuştur." Eski çağlardan itibaren Batı'da ve Doğu'da büyü'nün ya da nazarın kötü etkilerine inanıldığı ve bunlara karşı tedbirler alındığı görülmüştür. Benzer şekilde uğursuz gözlerden sakınmak için Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından el şeklindeki muskaların kullanıldığı tespit edilmiştir (Koşay 1956: 86; Westermarck 1961: 10; Çıblak 2004: 104). Diğer taraftan, Göktürklerin kurban ettikleri hayvanların kafataslarını sırlıklara astıkları bilinmektedir. Benzer şekilde, Kuzey Kafkas Türklerinin tarlalarında, sırlıklara geçirilmiş at kafası diktikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Türkistan'da, Kazak-Kırgızlarda, Başkurtlarda, Çuvaşlarda nazar ve kötü ruhlarla karşı korunmak için at kafası kullanılmıştır (İnan 1963: 3138; Çıblak 2004: 111). Günümüz Türk dünyasında da mavi boncuk, yumurta kabuğu, çeşitli hayvan kafatasları veya kabukları nazara karşı korunmak için kullanılmaktadır.

Türklerde, kökeni İslam öncesi dönemlere değin uzanan nazar inancı ve bununla ilgili uygulanan pratiklerin bir bölümü, su kültürü ile yakından ilgilidir. Bugün Anadolu'da olduğu gibi, Muğla ve yöresinde su kültürü bağlamında yapılan nazar ile ilgili inanç ve pratiklerde İslami tesir gözlenmektedir. Nazarla ilgili pratiklerin tespiti sırasında, kişinin yaşadığı psikolojik veya fizyolojik rahatsızlıkların bir kısmının "kötü-kem göz" ile ilişkilendirildiği ve bu rahatsızlıklara çare olarak yakın çevrede ün yapmış bir "bilici" ya da "hoca" diye adlandırılan kişilere gidildiği gözlenmiştir. Özellikle "okunmuş su" kültürünün Muğla ve çevresinde oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Kaynak şahısların bildirdiğine göre, bazı biliciler esrarengiz güçlere sahiptir. Örneğin, nazardan hasta olan kişi için, üzerinde hiç yazı bulunmayan beyaz bir kağıt hazırlanır, bu kağıt okunmuş suya batırılır, bilici tarafından aynı kağıt, eski yazıyla yazılmış olarak sudan geri çıkarılır. Hasta kişi, yazılı kağıdın çıkarıldığı bu suyun bir kısmını içer, bir kısmını evine serper, kalanıyla da yıkanır. Böylece, "nazarlı kişi" nazarın etkisinden kurtulmuş olur ve eski sağlığına yeniden kavuşur (KŞ 1,2). Bazen de, nazardan hastalandığına inanılan kimse, dinî bilgileri kuvvetli bir hocaya götürülür, hoca, bir bardak suya "kırk bir defa Yâsin" okur, bu suyun bir kısmı hastaya içirilir, kalanıyla da hastanın eli yüzü yıkanır (KŞ 3). Nazara karşı "okunmuş su", yeni doğum yapmış kadınlar tarafından da kullanılır. Lohusa kadınlar, "okunmuş su" ile ılık suyu karıştırıp boy abdesti alırlar (KŞ 16,17). Ayrıca "nazarlı kişi", bildiği tüm duaları temiz bir suya okur ve şu sözler eşliğinde bu su ile elini ve yüzünü yıkar: "El bizim el değil, Fatma Anamızın eli; sebep bizden, derman Allah'tan, şifa Allah'tan" (KŞ 15). Nazar değen çocuğun üzerine okunmuş su serpilir (KŞ 5,7). Nazarın geçmesi için, suya "Nazar Duası" okutulur. Bu

su ile yüz yıkanır (KŞ 8). Tüm bunlara ilaveten, hayvanlara da nazar değdiğine inanılır, örneğin bir hayvana nazar değmişse, “okunmuş su” ile hayvan yıkanır ya da bu sudan hayvana içirilir yahut hayvanın yeminin içine bu su karıştırılır (KŞ 1,2,5,6,17). Muğla’da nazarlı kişiyi iyileştirici etkiye sahip olduğuna inanılan ve tedavi amaçlı kullanılan “okunmuş su”, evdeki bir çeşmeden alınabildiği gibi, bazen camiye ait bir çeşmeden ya da “Zemzem Suyu” olarak bilinen sudan alınabilir (KŞ 1, 2, 3). Yukarıda verilen tespitlerdeki “okunmuş su” pratiğinde her ne kadar İslami tesir kuvvetini hissettirse de; temelde bu pratikte, ‘kutsal su’, ‘temiz – arı su’, ‘kirletilmemiş su’, mantığı ile ‘suyun iyileştirici gücü’ ve ‘kötülükleri alıp götürmesi, uzaklaştırması’ gibi kökenleri çok eskilere dayanan kültür kodlarına erişmek mümkündür.

Benzer kodları, su kullanılarak yapılan nazarla ilgili diğer pratiklerde de bulmak mümkündür. Halk arasında nazara uğradığına inanılan bir kişinin nazardan kurtulması için yapılan uygulamalardan birisi de “dil kesme” pratiğidir. Milas/Çomakdağ’da, orta yaşın üzerinde olup ikiz çocuk sahibi kadınlar sadece dil kesebilmektedir. Buna göre, nazara uğradığı düşünülen kişi bir tabureye oturtulur. Dil kesecek kadın, üç defa ihlâs ve bir defa da Fâtihâ sûrelerini okuyup ateş yanan yerden yedi tane “kor” (köz) alarak bir tabağın içinde hazırlanmış olan suya atar. Korlar, suyun içinde patlayıp çatlırsa ve suyun altına inerse o kişide nazar olduğuna inanılır. (Eğer korlar suyun altına çökmezse nazar yoktur.) Daha sonra, bu sudan az miktarda nazar değen kişiye içirilir, biraz da kişinin üzerine serpilir. Eğer nazar varsa, dil kesme pratiği üç gün devam ettirilir. Tabakta kalan sulardan da nazar değen kimsenin evine serpilir (KŞ 9,10).

Anadolu’da yaygın olan adetlerden biri olan suya “kurşun dökme” pratiği, Muğla’da da gözlenmektedir¹. Nazar için kurşun döken kadın, öncelikle inançlı (dini bütün) ve bu konuda hünerli olmalıdır. Öncelikle, nazara uğradığı düşünülen kişi bir tabureye oturtulur, üç defa ihlâs ve bir defa da Fâtihâ sûreleri okunur. Kurşun küçük bir tavada eritilir². Büyükçe bir tabağa su doldurulup içine sembolik olarak nasip anlamına gelen ekmek, bereket anlamına gelen tuz ve gözü (nazarı) çağrıştıran yeşil bir yaprak konulur. Kişinin başının üzerinde, hazırlanan suya eritilen kurşun, üç kez dökülür. Oluşan şekillere göre yorumlar yapılır. Kurşun patlamazsa ve birden şekle dönerse “nasip”; insan şekli çıkarsa “olumlu”; akrep, yılan çıkarsa “düşman” şeklinde yorumlanır (KŞ 11). Kurşun döküldükten sonra kadın şekli oluşursa “nazarı değen” kişinin bir bayan, erkek şekli oluşursa “nazarı değen” kişinin bir bey olduğuna inanılır (KŞ

¹ Kurşun dökme pratiğine diğer Türk illerinde de rastlanmaktadır. İnan, Başkurtların kurşun dökme pratiğini “kut kuyuu” şeklinde adlandırdıklarını nakleder: İnanca göre insanlar hastalandıkları zaman ona “kut (ruh, can) koymak” ya da “can dökmek” gerekir. Kurşun ateşte eritildikten sonra, hastanın başı üzerindeki kaptaki suya dökülür, aynı sudan hastaya biraz içirilir (ayrıntılar için bk: İnan 1976: 163 vd.)

² Bodrum/Gündoğan’da ise, Mehmet isminde sakini/oturanı bulunan yedi ayrı evden kurşun (balıkçı kurşunu vb.) toplanır (KŞ14,15,16). Kurşun dökme pratiğinde bu kurşunlar kullanılır.

18,19). Bazen de dökülen kurşun, bozuk parayla birlikte bir bezin içine koyulur, hazırlanan suyla birlikte yola dökülür. Böylece nazardan hastalanan kimse- nin iyileşeceğine inanılır (Karaağaç 1995: 167). Boratav'a göre, suya kızgın maddelerin (kurşun, kor gibi) atılma sebebi, kötü varlıkları ürkütmek, korkut- mak, kaçırmaktır (Boratav 1994: 102). "Kurşun dökme" pratiğinde de suyun tüm kötülükleri giderici sembolik etkisi etkisi kuvvetli bir şekilde hissedilmek- tedir.

Tüm bu verilen bilgilere ek olarak, Muğla'da, nazar olduğuna inanılan kişi, tekneyle kırk dalga üzerinden geçirilir. Bu sırada da nazar duası okunur. Ayrıca, nazarın etkisinin geçmesi için "ayak' yerden kalkmalı, derya deniz gezmeli" söz- leri söylenir (KŞ 15-21). Bu pratikte ise, suyun iyileştirici etkisi engin ve temiz bir mekan olan denizde aranmaktadır. Karada nazar değdiğine inanılan kişiden nazarı uzaklaştırabilmek için (teknenin üzerinde) kırk adet dalga sayılıyor ve her bir dalganın nazarı bu kişiden uzaklaştırdığına inanılıyor. Diğer taraftan pratikte, (yukarıdaki "üç" formel rakamında olduğu gibi) yaygın bir halk inancı olan "kırk" formel rakamı da kullanılıyor (geniş bilgi için bk. Schimmel1997: 63, 251).

Nazar ve su kültürüyle ilgili bir başka pratik ise "Sübyanlı çocuk" ile ilgilidir. Sübyanlı (aşırı zayıf) çocuk, yedi yaşına kadar üzerinde nazar muskası taşır, sü- rekli hocalara okutulur. Doğan çocuğun sübyanlı olma sebeplerinden birisi olarak annenin hamile iken "pis su" üzerinden geçmiş olabileceği inancı belir- tilir (KŞ 15,16). Dolayısıyla, 'hayat kaynağı olan suyun kirletilmemesi gerektiği', 'kirletilen suyun ise tekin olmadığı' şeklindeki kültür kodları söz konusu inançta yer almaktadır.

Nazara karşı uygulanan pratiklerden birisinde ise, hayat kaynağı suyla bir başka doğal kaynak olan tuzun birleştirilmiş gücü kullanılmaktadır. Tuz da, be- yaz rengi ile temizliği, saflığı simgelerken yakıcı, kavurucu etkisiyle (sembolik an- lamda) kötülükleri uzaklaştırıcı etkiye sahiptir³. Aynı zamanda Anadolu'da, tıpkı ekmek gibi, başlıca nimetlerden birisi olarak kabul edilir, saygı gösterilir. Bilinen bu sebeplerle, Muğla'da nazara karşı, "bir fincan suya tuz atılarak eve misafir olarak gelenlerin oturduğu yerde, bir köşeye bırakılır" (Yalılı 1991: 158).

Büyü ve Su

Büyü kelimesinin sözlük anlamı; "Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde et- mek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir, füsün" şeklindedir (Türkçe Sözlük 1988: 238). Bir başka ta- nımda ise büyü, "iyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını

³ Tuzun kötülükleri uzaklaştırıcı etkisine bir örneği Roux şu şekilde nakleder: Kitan- larda, yılın birinci gününde, on iki tane usta büyücü, çadır etrafında ellerindeki çın- gırakları sallayarak, ok atarak, şarkı söyleyerek ve bağırarak dönerler. Çadırların içinin her bir köşesine tuz serperler. Bu uygulamanın sebebi, şeytanları ürkütmek- tir (1994: 59).

etkilemek ve onların olağan düzenlerini değiştirmek için girilen işlemler” şeklinde verilir (Boratav 1994: 106). Dilimizde, afsunculuk, üfürükçülük ve bacaklılık (tılsımcılık) kelimeleri çoğu zaman büyücülüğü karşılamaktadır (Örnek 1971: 134).

Büyünün temelinde yatan görüşlerden birisi Sedat Veyis Örnek’e göre, dinamist dünya görüşüdür. Bu görüş, tabuyu doğurmuştur. Bir kimse, hayvan ya da nesne tabu olarak kabul edilirse, tabulaşanın içi dinsel ya da büyüsel bir güçle dolu olduğundan ona dokunmak insana zarar getirir. Bu sebeple tabulaşan insan, hayvan ya da nesnelerin zararından korunmak için alınan tedbirler insanı büyüsel pratiklere götürür. Diğer taraftan, “insanların bir takım istekleri sonucu, öykünme ya da benzerlik sihir devreye girerek, düşüncedeki tüm istekler sihir yolu ile yaşama geçirilir (Freud 1998:II, 24; Frazer 2004: 33).” Bu bilgiye ek olarak, J. G. Frazer, büyünün dayandığı temel düşünceleri iki maddede verir. Bunlardan ilki, “benzer benzeri meydana getirir” ilkesi olup diğeri ise, “birbirileyle bağlantısı olan şeylerin, fiziksel temas ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyecekleri ilkesidir” (Örnek 1971: 135,141; Frazer 2004: 33-39).

İlkel insanın düşünce yapısında istek ve düşünce aynı şeydir. Bu sebeple ilkel zihin, sadece isteyerek bir başkasına zarar vereceğine ya da “istediği şeyin benzerinin gerçekte de olacağına” inanır. (Örnek 1971: 136). Claude Levi Strauss’a göre, “Benzeştirme” ilkesinde yeniden tasarım, bu tasarıma bağlı dönüşüm vardır (Strauss 1993: 14). Tüm bu verilen bilgilerden hareketle, Muğla’da büyü ve su kültürü bağlamında yapılan tespitlerde, “istek ve düşüncenin gerçeğin kendisi olduğu” görüşü ve “benzer benzeri meydana getirir” ilkesinden hareketle yapıldığı düşünülen büyüler belirlenmiştir. Bunlardan birisi “suda eriyen sabun büyü”dür. Kaynak şahısların başkalarından öğrenip naklettiklerine göre, söz konusu büyü, kötü amaçla yapılan bir tür “taklit” büyüsüdür. Buna göre bir sabun, üzerine iğne batırılıp içi su dolu kuyuya atılır. Sabun bu kuyunun içindeki suda yavaş yavaş erirken büyü yapılan kişi de o şekilde erir, tükenir (ölür) (KŞ 17-19). Büyüsel bilinç ve büyüsel algı için o anda nesnenin kendisi var olup büyü ya da sihir eşyaya, aracısız sahiptir (Cassirer 1995: III-72). Buradaki büyüsel pratikte, düşünce yoluyla çağrışım ve özdeşleştirmeden kaynaklanan büyüsel işlem mevcuttur⁴.

⁴ Sabun büyü yapmak amaçlı (bağlama büyüsü, ölüm büyüsü gibi) kullanılan bir nesnedir. Anadolu’da, bir kişiye ölüm büyüsü yapılırken sabunun kullanılmaktadır. Bunun için bir sabun alınır, her yerine iğneler batırılır ve içi su dolu derin bir kuyuya atılır. Sabun burada, yavaş yavaş eridikçe büyü yapılan insan da yavaş yavaş acılar içinde eriyip yok olacaktır. Yoketme büyülerinde, sabun örneğinde olduğu gibi, özdeşleştirme yapılır. Eğer düşmanın sembolü iğneyle delinirse, bu fiil doğrudan düşmanı etkileyecektir, hatta ölümüne sebep olacaktır (Cassirer 2005: III- 76). Duyusal büyüde, biri öldürülmek istenirse, onun bir imgesi yaratılır ve yok edilir (Frazer 2004: 10, geniş bilgi için bk. Tuna 2013: 155-176).

Diğer taraftan, majik ya da sihirselle güçle dolu bulunduğuna inanılan bir şeyin yenilmesi, yakılması ya da içilmesi büyüsel işlemde etkili olacağına inanılır. Bu sayede büyüsel güç, büyülenenle (insan, hayvan, nesne) temasa geçirilmiş olur (Örnek 1971: 144). Kaynak şahsın başkalarından duyup öğrendiği bilgiye göre, evden uzaklaşan eşi tekrar eve döndürmek için büyüsel işlemden geçirilmiş su, durumdan habersiz olan eşe içirilirse eşin yeniden evine, eşine, çocuklarına bağlanacağına inanılır (KŞ 13). Boratav, bu türden büyüleri “olumlu büyüler” başlığı altında toplar, çünkü büyüsel işlemin sonunda, büyü yaptırmanın da ondan etkilenenin de “hayırına” bir sonuç elde edilmek istenmiştir (Boratav 1994: 107).

Muğla’da tespit edilen bir diğer pratik ise, su ile büyü çözme pratiğidir. Kendisine büyü yapıldığına inanan bir kişi denize girip “kırk dalga” aşarsa büyüünün bozulacağına inanır (KŞ 14). Bir başka pratikte ise, büyülendiğine inanılan kişi, tekneyle denizin derin bir yerine kadar götürülür ve hiç haberi olmadan teknedен suya atılır. O anda korkuyla irkilen kişinin büyüünün bozulacağına inanılır (KŞ 14). Eliade’ye göre, suyun her türlü biçiminin, geçmiş silme arındırma özelliğinin yanında yeniden dünyaya getirme ve oluşturma özelliği vardır (Eliade 2009: 202). Denizde oluşan kırk dalga ile yıkanma pratiğinde ya da denizin derin yerine atılma eyleminde geçmiş silme veya arındırma düşüncesi ve isteğini bulmak mümkündür. Tıpkı Muğla örneklerinde olduğu gibi, İstanbul’da da, kendisine büyü yapıldığını düşünen bir kimse, denizi geçerse büyüünün bozulacağına inanılmaktadır (İnan 1987: 493). Diğer taraftan, “suyla temas ve büyüünün bozulması” düşüncesi suyun içilmesi pratiğinde de yer almaktadır. Buna bağlı olarak, Muğla’da özellikle denize kıyısı olan yerleşim yerlerinde, deniz suyu okunup içilirse büyüünün bozulacağı inancı hakimdir (KŞ 17).

Tüm bunlara ek olarak, temiz bir akarsuyun büyü bozma amaçlı kullanılması pratiği de Muğla’da yaygın olan su kültürü unsurlarındandır. Evde bulunan, kötü amaçla yapıldığına inanılan bir büyü (okunmuş muska), iki rekat namaz kılindikdan sonra bir akarsuya götürülür. Burada güzelce yıkanıp suya bırakılır. Böylece kötülüklerin akarsuyla birlikte akıp gittiğine inanılır (KŞ 13,17). Bu pratikte de görüldüğü gibi, büyü dinden bağımsız değildir. Nitekim Kaplan’a göre, büyü ve din birbirini tamamlayan bütünün parçalarıdır (2011: 156). Bir başka büyü çözme pratiğinde ise, evde bulunan muska önce temiz suda yıkanır sonra da denize veya üç yola atılır (KŞ 18,19). Diğer bir pratikte ise, büyü yapıldığı bilinen sabun kuyudan bulunup çıkarılarak büyüünün etkisinin geçmesi için bir akarsuya atılır (KŞ 21). Anadolu’da da benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Özkul Çobanoğlu’nun naklettiği yaşanmış bir olayda büyü olduğu inanan kaşıklar akarsuya atılınca ailede yaşanan ölüm olayları kesilmiştir (Çobanoğlu 2003: 213). Diğer taraftan Hazara Türklerinde kötü amaçlarla yapılmış muskanın etkisinin giderilmesi için muska veya büyüülü nesne, akarsuya atılır (Kalafat 2002: 29).

Akarsuyun ya da suyun kutsal olduğu, tüm pislikleri, kötülükleri uzaklaştıracağı inancı, aslında tüm dünyada yaygındır. Örneğin, Afganistan’da kutsal olduğuna inanılan kişi, hastasının üzerinden bir parça nesne alıp (hastaya ait

bir eşya vb.) o nesneyi bir bardak suya koyar ve sonra bu suyu bir nehre döker (Sıdky 1990: 275,301). (Diğer Avrupa ülkelerinde örneğin İtalya’da olduğu gibi) Fransa’da, şifalı olduğuna inanılan çeşme ve nehirlerin sayısı oldukça fazladır (Eliade 2009: 201). J. George Frazer, Galler’de, Llandegla köyünde, sara hastası bir kadının tedavi için öncelikle yakınlarında bulunan bir pınara sunu olarak madeni para attığını, bu pınarda ayaklarını yıkadığını, etrafını üç kez dolanıp dua ettiğini nakleder (Frazer 2004: 215). Benzer şekilde Anadolu’da da bazı çeşmeler, su kaynakları kutsal sayılmaktadır⁵. Bu suların başında (çeşmelere/ kaynaklara) dilekte bulunup suya bozuk para atılmaktadır. Yaşar Kalafat’ın bildirdiğine göre, Tunceli’de, Munzur Çayı’nın köpüklü suları mukaddes sayılır, bu sebeple balıkları avlanmaz ve bu suyun içine girilip kirlenmez. Ayrıca, çocuksuz kadınlara suyun şifa verdiğiğine inanılır (Kalafat 1995: 87).

Fal ve Su

Fal kelimesinin sözlük anlamı; “geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kağıdı, kahve telvesi, el ayası gibi şeylere bakarak anlam çıkarmak” şeklindedir (Türkçe Sözlük 1988: 487). Boratav ise falı, “özel teknikleri, gereçleri ve uzmanları olan yorumlama bilgisi” şeklinde tanımlar (Boratav 1994: 101). Çobanoğlu ise falı, kişinin kendi imkanları ile elde edemediği bilgiyi sağlamak amacıyla baş vurduğu falcıların özel teknikleri, gereçleri olan geleksel bir yorumlama bilgisi dahilinde çeşitli işlemlerle yaptıkları yorumlar şeklinde tanımlar (Çobanoğlu 2003: 219).

Daha çok gelecekte haber almak ya da geçmişi öğrenmek amaçlı yapılan fal baktırma eylemi Anadolu’da oldukça yaygın olup daha çok bu konuda uzman olan ya da ün yapan kişilere müracaat edilmektedir. Falcılık yukarıda da değinildiği gibi farklı yöntem ve araçlarla yapılmaktadır. Bunlardan birisi de ‘suyla bakılan fal’dır. Muğla’da su falı kültürünün özellikle o konuda ün yapmış kadınlar tarafından devam ettirildiği gözlenmiştir. Tespitlerde, suyla fal bakan kişilerin genelde “gizemli güçler”e sahip olduklarına inanıldığı görülmüştür (benzer bir tespit için bk. Boratav 1994: 101). Özellikle, bu falcıların geçmişte yaşanan olayları bildikleri ifade edilmiştir. “Su falı”na bakan falcıların hepsinde ortak nokta; temiz suya bakarak tahminlerde bulunmalarıdır. Kaynak şahsın bildirdiğine göre, falcı öncelikle bir bardağa bozuk para konulmasını ister, devamında kendisi, bu bardağı çeşme suyuyla doldurur, içindeki suyu azar azar içerek suya bakıp yorumlarda bulunur, sorulan soruları cevaplar (KŞ 4). Muğla’da sözlü gelenekte, “su falı”, bazen “yıldız falı” diye de uygulanır, ama kullanılan yöntemde yine su vardır. Fala bakan kişi, bir kağıda eski yazıya benzer bir şeyler yazarak onu temiz su dolu bardağa koyar ve yıldızını/geleceğini merak eden kişiye bu suyun bir kısmını içirir. Ardından, kalan suya bakarak

⁵ Bu konu, yazılı edebiyata da yansımıştır. Dede Korkut hikayelerinin çeşitli bölümlerinde sularla haberleşmek, sularla konuşmak ya da suya/ pınara şiir biçiminde seslenmek gibi pratiklerle karşılaşılır. Örn. Kazan Bey, “Su Hak (Tanrı) dizarın (yüzünü) görmüştür” deyip sudan haber sorar (Ergin 1989: 101).

tahminlerde bulunur (KŞ 1). Su falıyla ilgili yaşanmış bir olay ise şu şekilde tespit edilmiştir: Kaynak şahsın erkek çocuğu, "iç geçiği" (ishal) hastalığına yakalanır. Anne, fal bakan bir kadına gidip, çocuğunun ölüp ölmeyeceğini sorar. Falcı kadın da bir tabağın içine temiz su ve cimbıza benzer bir şey koyar. Kadın suya bir şeyler okuduğu sırada, cimbıza benzer nesne birden açılır. Kadın müjde verip çocuğun ölmeyeceğini söyler. Daha sonra da çocuk eski sağlığına tekrar kavuşur (KŞ 12).

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* adlı eserinde, Aksu şehrinde Malov'un anlattığı "su falı" nı şu şekilde nakleder:

"Ayin başlamadan önce bakşı (şaman) bir mum yakarak fal açar. Bir kaba su soldurulup halı üzerine konur. Kabin yanına ayna ve mum yerleştirilir. Ocaktaki ateşe şeftali çekirdeği atılır. Bu çekirdeğin kömürü ile yedi yaşındaki bir çocuğun avuçlarını ve gözlerini boyarlar. Suyu bir yüzük, bir iğne ve biraz pamuk atarlar. Bakşı dua okur, suya bakarak ayin yaptıran kişinin sorularını yanıtlar (İnan 1954: 109).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere, Türklerde coğrafyalar, mekanlar ve hatta zamanlar birbirinden farklı olsa bile "su falı" ile ilgili uygulanan inanç ve buna bağlı pratikler, (suya metal nesnelerin atılması, suya bakılarak soruların cevaplanması gibi) özde benzerlikler taşımaktadır. "Su falı" ile ilgili tüm bu pratiklerde, suyun bilinen yansıtıcı işlevinin yanında (berrak suyun içindeki nesneleri yahut üzerine düşen gölgeyi yansıtması gibi) herkese yansıtmadığı yahut göstermediğine inanılan bir başka işlevi daha vardır. Diğer bir ifadeyle bu işlev, sadece gizemli güçleri olduğuna inanılan kimselerin söz konusu yansıyı okuyabildiği işlev olup halk arasında çok eski zamanlardan beri kabul görmüş, dolayısıyla günümüze taşınmış su kültürünün bir kodudur.

Sonuç

Su, evrensel bir bakış açısıyla ele alınırsa, diğer milletlerde de görüldüğü gibi kutsal oluşunun yanı sıra, varoluşun kökeni, varlık aleminin en temel ihtiyacıdır, ancak kültür kodu olarak ele alınırsa kendine özgü olup orijinal pratikleriyle, inançlarıyla, kültürel sembolik değerleriyle millî bir unsurdur. Türklerde, suyun mukaddes, gizemli, kötülükleri yok edici, uzaklaştırıcı, iyileştirici, arındırıcı etkiye sahip olduğu inancının İslâm öncesi dönemlerden İslâm tesirle birlikte günümüze kadar sözlü gelenekte yaşatılması, su kültürünün Türkler arasında ne kadar benimsenmiş olduğunu göstermektedir. Araştırma konusu olarak oldukça geniş sınırları olan bu kültür kodu, Muğla'da da nazar, büyü ve fal gibi halk inançlarında, dolayısıyla sözlü kültürde geleneksel şekliyle yaşatılmaya devam etmektedir. Sonuç itibari ile bizce, su kültürünün her alt başlığı, Anadolu'da ve diğer Türk coğrafyalarında sözlü tarih içindeki geleneksel seyriyle tespit edilmeli ve bugün, 'önemli bir yaşam kaynağı oluşunun farkındalığı' ile gelecek nesillere daha duyarlı bir şekilde nakledilmelidir.

Kaynaklar

- Aristoteles (1996). *Metafizik*. Çev. A. Arslan. İstanbul: Sosyal yay.
- Boratav, Pertev Naili (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. 3. Baskı. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Cassirer, Ernst (2005). *Sembolik Formlar Felsefesi -III. Cilt – Bilginin Fenomenolojisi*. Çev: Milay Köktürk. Ankara: Hece Yay.
- Çıblak, Nilgün (2004). "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar." *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 15: 103-125.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Diogenes, Laertios (2004). *Ünlü filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev. C. Şentuna. İstanbul: YKY.
- Eliade, Mircea (2009). *Dinler Tarihine Giriş. "Sular ve su simgeleri"*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı yay.
- Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı* (I-Giriş, Metin, Faksimile). Ankara: TDK.
- Frazer, James George (2004). *Altın Dal, Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: YKY.
- Freud, Sigmund (1998). *Totem ve Tabu* I-II. Ankara: Cumhuriyet Yay.
- Fromm, Erich (1997). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten, İstanbul: Arıtan Yay.
- Gökalp, Ziya (1977). *Türk Töresi*. Hzl. Yusuf Çoyuksöken. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevi.
- İnan, Abdülkadir (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK.
- _____ (1963) "Nazarlıklar", *Türk Folklor Araştırmaları*, Y.15, 8/169: 3138.
- _____ (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: , KB. Yay.
- _____ (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. 2.Baskı. Ankara: TTK.
- Jung, Carl Gustav (2009b). *İnsan ve Sembolleri*. 4. Baskı. Çev: Ali Nahit Babaoğlu. İstanbul: Okuyan Us Yay.
- Kalafat, Yaşar (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: AKDT Yüksek Kurumu AKM Yay.
- _____ (2002). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları* I. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Kaplan, Melike (2011). "Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü ilişkisi". *Milli Folklor* 91: 150-156.
- Karaağaç, Günur ve Meral Beltan (1995). *Karya'dan Carretta'ya Ortaca*. Emre mat.

- Kasak, Enn (2000). "Ancient astrology as a common root for science and pseudoscience" *Folklore* vol.15/ Editors Mare Koiva and Andres Kuperjanov. <http://www.folklore.ee/folklore/vol15/ancient.htm>
- Kaya, Doğan (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Koşay, H. Z. (1956). "Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer", *Türk Etnoğrafya Dergisi* 1: 86-90.
- Örnek, Sedat Veyis (1971). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Roux, Jean-Poul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret yay.
- Schimmel, Annemarie (1997). *Sayıların Esrarı*. Çev: Mehmet Temelli. İstanbul: Verka Yay.
- Sidky, M. H. (1990). "Malang, Sufis and Mystics: An Ethnographic and Historical Study of Shamanism in Afghanistan", *Asian Folklore Studies*, Volume 49. 275-301.
- Strauss, Levi-Claude (1993). *Din ve Büyü*, 2.bas. (Çeviri ve Derleme: Ahmet Güngören). İstanbul: Yol Yay.
- Tökel, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tuna, Sibel Turhan (2013). *Türk Masallarının Varoluşçuluk Açısından İncelenmesi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış doktora tezi.
- Westermack, Edward (1961). *Nazar Değmesi İnanıcı*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Yalılı, Koray (1991). *Her yönüyle İlçemiz/Ortaca*. Muğla: Hamle mat.,
- Türkçe Sözlük* (1988). Ankara: TDK.

Kaynak Şahıslar (Derleme tarihi 2006).

- KŞ 1, SevimYAYMAN, Doğum yeri: Aydın, 40 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Muğla/Kötekli'de yaşıyor
- KŞ 2, Güler ŞAHİN, Doğum yeri: Ortaca, 48 yaşında, Ortaokul terk, Ev hanımı, Muğla/Ortaca'da yaşıyor
- KŞ 3, Aysel TEVFİK, Doğum yeri: Ortaca, 50 yaşında, İlkokul mezunu, Kütüphane, Muğla/Ortaca'da yaşıyor.
- KŞ 4, Durgül ÇETİNER, Doğum yeri: Muğla-Merkez, 35 yaşında, Lise mezunu, Ev hanımı, Muğla/Kötekli'de yaşıyor.
- KŞ 5, Şennur MUSLU, Doğum yeri: Dalaman/Kayadibi, 47 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Dalaman'da yaşıyor.

- KŞ 6, Nazik ALTINSOY, Doğum yeri: Muğla/Yeşilyurt, 44 yaşında, Üniversite mezunu, Emekli, Muğla'da yaşıyor.
- KŞ 7, Rukiye SERT, Doğum yeri: Milas, 75 yaşında, İlkokul terk, Ev hanımı, Milas/Kırcağiz'da yaşıyor.
- KŞ 8, Sahibe GÜNGÖRMÜŞ, Doğum yeri: Milas, 40 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Milas/Kargıcak'ta yaşıyor.
- KŞ 9, Ayşen KARABIYIK, Doğum yeri: Milas, 46 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Milas/Çomakdağ'da yaşıyor.
- KŞ 10, Meryem USTA, Doğum yeri: Milas, 72 yaşında, Okuma yazması yok, Ev hanımı, Milas/Çomakdağ'da yaşıyor.
- KŞ 11, Ayşe DİRGİN, Doğum yeri: Milas, 75 yaşında, Okuma yazması yok, Ev hanımı, Milas/ Dibekdere'de yaşıyor.
- KŞ 12, Ayşe BİLGİN, Doğum yeri: Yatağan, 78 yaşında, İlkokul terk, Ev hanımı, Yatağan/Bozüyük'de yaşıyor.
- KŞ 13, Hanife SEPETÇİ, Doğum yeri: Nazilli, 42 yaşında, Ortaokul terk, Ev hanımı, Yatağan/Bozüyük'de yaşıyor.
- KŞ 14, Fatma OKTAY, Doğum yeri: Bodrum, 51 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Bodrum/Gündoğan'da yaşıyor.
- KŞ 15, Fatma AKBAŞ, Doğum yeri: Bodrum, 59 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Bodrum/Gündoğan'da yaşıyor.
- KŞ 16, Gülper ERDOĞAN, Doğum yeri: Bodrum, 44 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Bodrum/Gündoğan'da yaşıyor.
- KŞ 17, Niyase ARKUN, Doğum yeri: Bodrum, 64 yaşında, Okuma yazması yok, Ev hanımı, Bodrum/Yalıkavak'ta yaşıyor.
- KŞ 18, Sıdika ŞEKER, Doğum yeri: Ula, 90 yaşında, Okuma yazması yok, Ev hanımı, Ula'da yaşıyor.
- KŞ 19, Tennur CİVELEK, Doğum yeri: Ula, 65 yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Ula'da yaşıyor.
- KŞ 20, Dudu TOMAŞ, Doğum yeri: Fethiye/Göcek, 67 yaşında, Okuma yazması yok, Ev hanımı, Göcek'te yaşıyor.
- KŞ 21, Fahrettin UGAN, Doğum yeri: Fethiye/Göcek, 75 yaşında, İlkokul mezunu, Emekli muhtar, Göcek'te yaşıyor.